

PRINCIPATELE ROMÂNE ȘI PROBLEMA ORIENTALĂ (1797-1804)

LAURENȚIU STROE

La începutul secolului al XIX-lea, soluționarea problemelor otomane și balcanice era foarte complicată, în condițiile în care regiunea balcano-dunăreană se transformase într-un *“centru principal al conflictelor dintre marile puteri”*¹, destinul regiunii fiind intim legat de *“menținerea echilibrului de forțe în Europa. Întregul amalgam de probleme referitoare la decăderea Imperiului Otoman, revoltele supușilor și intervenția europenilor au devenit cunoscute sub numele de chestiunea orientală. Aceasta avea să devină unica și cea mai importantă cauză a controversei diplomatice dintre Puteri și să ducă la izbucnirea singurelor două războaie ale secolului, de după Congresul de la Viena...”*².

*“Înăsprirea chestiunii orientale”*³, provocată, într-o mare măsură, și de politica externă, expansionistă⁴, a Primului Consul, încoronat, în luna decembrie 1804, împărat, sub numele de Napoleon I, a făcut ca *“principalii protagoniști care-și disputau această sinuoasă chestiune, în sud-estul Europei, după anul 1802, să fie Rusia și Franța”*⁵.

Confruntarea dintre cele două puteri, pentru preponderență în Imperiul Otoman se agrava continuu, deoarece pozițiile Rusiei continuau să prevaleze, în epocă considerându-se că *“... instrumentele acestei puteri a rușilor sunt majoritatea marilor*

¹ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, vol. I, Iași, 2000, p. 173; Veniamin Ciobanu, *capitolul 1699-1815*, în vol. *România în relațiile internaționale 1699-1939*, Iași, 1980, p. 54.

² Este vorba de Războiul Crimeii (1853-1856) și, desigur, și de războiul ruso-româno-turc, din anii 1877-1878. În locul celui de-al doilea eveniment, Barbara Jelavich menționează Primul Război Mondial, cf. Barbara Jelavich, *op.cit.*

³ Vladimir Mischevca, Periklis Zavitsanos, *Principele Constantin Ypsilanti 1760-1816*, Chișinău, 1999, p. 64.

⁴ Moștenind, de la Directorat, o situație critică pe plan extern, Primul Consul, în anul 1800, a forțat Alpii prin pasul Saint-Bernard și, după o ofensivă impetuoasă, a înfrânt armatele austriece la Marengo. Pacea de la Lunevillé (9 februarie 1801), a adus Franței Belgia și malul stâng al Rinului, impunând Austriei și cedarea posesiunilor venețiene, câștigate în 1797. Regele Neapoleului a fost obligat să cedeze Franței insula Elba și porturile Toscanei; pentru detalii privind evoluția raporturilor politico-diplomatice și militare internaționale, din timpul Directoratului și Consulatului, ca și despre implicațiile lor asupra spațiului românesc, vezi: Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, București, 1980, p. 154-182; idem, *capitolul 1699-1815*, în volumul *România în relațiile internaționale 1699-1939*, p. 49-67; C. Șerban, *Aspecte privind eoul războaielor napoleoniene în țările române*, în *SAI*, IX, 1967, p. 293-306; idem, *Napoleon dans l'historiographie roumaine*, în *RRH*, 1970, I, p. 177-183; Al. Duță, *Imaginea Franței în timpul campaniilor napoleoniene*, în vol. *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972, p. 137-155; M. Popa, *L'image de Napoleon en Transylvanie à l'époque des Lumières*, în vol. *La culture roumaine à l'époque des Lumières*, București, 1985, p. 159-176; John R. Barber, *Istoria Europei*, București, 1993, p. 145-154; Ed. Driault, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à la paix de la Sevrès*, Paris, 1923, p. 78; idem, *La politique de la Napoleon*, Paris, 1904, p. 62-67; Andrei Oțetea, *Contribuții la chestiunea orientală*, în vol. *Scrieri istorice alese*, Cluj-Napoca, 1980, p. 140-172.

⁵ Vl. Mischevca, P. Zavitsanos, *op.cit.*, p. 65; Veniamin Ciobanu, *op.cit.*, p. 54.

familiei grecești... care își dispută postul de dragoman al Porții și pe cele de voievozi ai Principatelor Române, prin intermediul cărora Rusia cunoaște toate secretele și decretale Sublimei Porți, iar frontierele otomane devin deschise emisarilor și armatelor sale”⁶. Lupta diplomatică, dintre Franța și Rusia, s-a amplificat, în special după încheierea tratatului de pace franco-austriac de la Pressburg (26 decembrie 1805). Prevederile tratatului marcau începutul unei noi constelații geopolitice, în sud-estul Europei, Franța devenind vecină a Imperiului Otoman. Articolele care au dat o puternică lovitură poziției Rusiei în Balcani se refereau la preluarea de către Franța a unor foste domenii habsburgice: Venetia, Istria, Dalmația, cu insulele Mării Adriatice din apropierea lor, precum și regiunea Boca Cotor⁷.

În perioada care a urmat după încheierea păcii și până la izbucnirea războiului ruso-turc, din anii 1806-1812, s-au desfășurat veritabile bătălii, diplomatice, pentru consolidarea influenței asupra Porții, de către marile puteri, ca și de “*întărirea influenței lor preponderente în Principatele Române*”⁸.

Chestiunea orientală intra într-o fază care se anunța decisivă, în condițiile în care Rusia se mobiliza să-și conserve pozițiile, dobândite prin tratatele precedente, din perioada 1774-1805, bazându-se pe partizanii filoruși, din interiorul Imperiului Otoman, iar Imperiul napoleonic⁹ încerca să anuleze tratatul de alianță ruso-turc din 23 septembrie 1805¹⁰ și să formeze o triplă alianță, compusă din Franța, Turcia și Persia, orientată împotriva Rusiei.

Napoleon I își dezvăluia intențiile, prin conținutul instrucțiunilor din 20 iunie 1806, trimise generalului Sebastiani, ambasadorul Franței la Constantinopol: “... *Alianța triplă – eu, Poarta și Persia – împotriva Rusiei...*; eu nicăieri nu voi susține rebelii...; de închis Bosforul pentru ruși, de închis toate porturile, reîntoarcerea dominației absolute a Turciei asupra Moldovei și Țării Românești; eu nu doresc partajul imperiului Constantinopolului, chiar dacă mi s-ar oferi trei pătrimi din el..., doresc consolidarea și întărirea acestui mare imperiu și folosirea lui în această stare... ca o contrabalanță Rusiei”¹¹.

⁶ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supliment I, vol. II, 1781-1814, Documente culese din Arhivele Afacerilor Străine, din Paris, de A.I. Odobescu, București, 1885, p. 280.

⁷ Vi. Mishevca, P. Zavitsanos, *op.cit.*, p. 74; Veniamin Ciobanu, *op.cit.*, p. 58.

⁸ Vi. Mishevca, P. Zavitsanos, *op.cit.*, p. 74.

⁹ La 28 aprilie 1804, printr-un “*Senatus-consultum*”, Napoleon Bonaparte a fost proclamat împărat al Primului Imperiu Francez, iar încoronarea a avut loc la 2 decembrie 1804, în prezența papei Paul al VII-lea. Acest act este considerat doar o simplă schimbare de titulatură, deoarece Napoleon acaparasese puterea deplină în stat chiar de la începutul Consulatului; pe larg vezi: Christian Ambrosi, *Europa de 1789 a 1848*, Madrid, 1974, p. 142 și urm.

¹⁰ Între Rusia și Imperiul Otoman exista, încă din 1798, un *tratat* de alinață defensivă, care expira și ar fi trebuit reînnoit, la 8 ani de la semnare.

Petersburgul a obținut, în 1805, un succes diplomatic vremelnic, prin reînnoirea *tratatului*, deoarece sultanul Selim al III-lea nu l-a ratificat, încurajat fiind de victoria lui Napoleon la Austerlitz; apoi prin prevederile *tratatului* de la Pressburg, Franța a devenit vecină nemijlocită a Imperiului Otoman, cu un credit în ascensiune la Constantinopol, de natură să diminueze simțitor influența Rusiei (Cf. L. Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale <1792-1821>*, Iași, 2001, p. 58-59).

¹¹ Edouard Driault, *op.cit.*, p. 60.

De la invadarea Egiptului de către Napoleon, în anul 1798, și până la semnarea, în anul 1812, a tratatului de pace de la București, între Rusia și Imperiul Otoman, teritoriile aflate sub controlul otoman au simțit din plin “efectele marii confruntări dintre Franța și majoritatea puterilor de pe continentul european”¹².

Chiar dacă, în secolul XVIII, Franța a avut interesul să sprijine și să apere integritatea teritorială a Imperiului Otoman, acesta făcând parte din sistemul Barierei Orientale (Barrière de l’Est), care mai includea Suedia și Polonia, la sfârșitul secolului al XVIII-lea Parisul și-a asumat, pentru o scurtă perioadă, “neobișnuitul rol de a constitui principala amenințare la adresa domeniilor otomane”¹³. Un prim pas în această direcție s-a realizat prin tratatul de pace de la Campo-Formio¹⁴, semnat la 17 octombrie 1797, Austria fiind obligată să accepte ca Franța, victorioasă, să anexeze Insulele Ioniene, inclusiv orașele de coastă Parga și Preveša, ceea ce făcea ca “granițele franceze să se învecineze cu cele ale Imperiului Otoman”¹⁵.

Încă de la Campo-Formio, când impusese Austriei cedarea Insulelor Ioniene, Bonaparte se gândea la o posibilă cucerire a Egiptului, valea Nilului fiind o excelentă bază de operații pentru organizarea unei lovituri împotriva Indiei, punctul cel mai sensibil al Angliei¹⁶. Prin ocuparea Mării Roșii și a istmului Suez, s-ar fi tăiat legăturile directe dintre Anglia și Orient, existând și varianta ca Egiptul, ocupat de francezi, să devină monedă de schimb în negocierile de pace cu Anglia¹⁷.

Ocuparea Egiptului, în vara 1798, de către trupele expediționare franceze, comandate de Napoleon Bonaparte, a fost un puternic șoc pentru Imperiul Otoman, provincia fiind anterior, “din punct de vedere tehnic, sub suzeranitate otomană”, iar Constantinopolul “dependent de resursele alimentare primite din Egipt”¹⁸.

Consecința imediată a campaniei din Egipt, în dinamica relațiilor politice internaționale, a reprezentat-o “alianța monstruoasă” a Porții cu Rusia (23 decembrie 1798), la care a aderat și Anglia, în ianuarie 1799¹⁹. Prin tratatul de alianță ruso-turc, pentru prima dată “Marea Neagră a fost recunoscută ca închisă”, Rusia se obliga să furnizeze Porții 12 nave de război, Poarta acorda flotei ruse dreptul de liberă trecere din Marea Neagră în Marea Mediterană și invers, Insulele Ioniene au fost declarate Republica celor Șapte Insule, unite și organizate, ulterior, după modelul Dubrovnikului, sub protecția Rusiei și Turciei, cel puțin pentru cei opt ani de valabilitate a tratatului²⁰.

¹² B. Jelavich, *op.cit.*, p. 114.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Pe larg, în vol. *Europe and The Porte: New Documents on the Eastern Question*, I, Swedish Diplomatic Reports, 1795-1797, Edited by Veniamin Ciobanu, Iași, Oxford, Portland: The Center for Romanian Studies, 2001, p. 126, 351, 379, 381, 386 (în continuare se va cita *Europe and The Porte: New...*).

¹⁵ B. Jelavich *op.cit.*

¹⁶ Pierre Gaxotte, *La révolution française*, Paris, 1970, p. 491.

¹⁷ N. Ciachir, *Istoria relațiilor internaționale de la pacea westfalică (1648) până în contemporaneitate (1947)*, București, 1998, p. 88.

¹⁸ B. Jelavich, *op.cit.*, p. 114.

¹⁹ Pe larg, în *Europe and The Porte: New...*, II, p. 126-127, 131-132, 134-135, 137-138, 143-146.

²⁰ Serge Goriainow, *Le Bosphore et les Dardanelles*, Paris, 1910, p. XIX; Jacques Ancel, *Manuel historique de la Question d'Orient (1792-1923)*, Paris, 1923, p. 53-54.

Alianța ruso-turcă a fost încununarea unei politici noi, a Rusiei, față de Imperiul Otoman, renunțarea la politica de invazie și substituirea acesteia cu politica de influență, inaugurată, din necesitate, în ultimii ani ai domniei Ecaterinei a II-a, apoi continuată de Pavel I, care, sub influența ministrului său la Poartă, Kociubei, a ridicat la rang de principiu ceea ce nu fusese, pentru mama sa, decât un experiment, și anume ideea lui Montesquieu despre *“avantajul unui vecin slab”*²¹.

Astfel, Rusia a substituit politica de invazie cu cea de influență, renunțând să-și extindă granițele, în detrimentul Imperiului Otoman, considerând că turcii erau *“vecinii cei mai comози, din pricina slăbiciunii lor”*²².

O modificare a atitudinii țarului Pavel I față de Imperiului Otoman se prefigura în perioada 1 iunie 1800 – martie 1801, datorită încercărilor Primului Consul de a se apropia de Rusia, pentru eventuala punere în aplicare, în comun, a unui plan de schimbare generală a hărții Orientului. Bonaparte încerca o *“întreprindere gigantică, destinată să pună capăt dominației engleze în India și să dea țarului un imperiu asiatic”*²³. Astfel, în varianta de partajare a Imperiului Otoman, propusă de cancelarul Rostopcin țarului, Egiptul ar fi revenit Franței, Rusia ar fi luat Principatele Române, Bulgaria, Rumelia, Constantinopolul, Austria ar fi primit Bosnia, Serbia, Macedonia, în timp ce Grecia și Insulele Ioniene urmau să devină o republică independentă²⁴.

Dar toate aceste planuri, însoțite deja de pregătiri militare franco-ruse, *“au fost ruinate”*²⁵ de asasinarea țarului Pavel I, la 24 martie 1801.

Urmașul lui Pavel I, Alexandru I, *“decis să ducă o politică de neutralitate, a încheiat pace cu Franța; Marea Britanie și Imperiul Otoman au încheiat, în anul 1802, acorduri similare”*²⁶.

După aproape un an de pace, Franța și Marea Britanie au reluat ostilitățile și, în 1805, s-a format o a treia coaliție antifranceză, formată din Marea Britanie, Rusia și Austria.

Cu toate că Poarta nu era în stare de război, sprijinul ei era vital pentru ambele tabere. Sperând să obțină cooperarea Porții și urmărind cu prioritate închiderea Strâmtoarelor pentru navele de război rusești, guvernul francez a trimis la Constantinopol pe unul dintre diplomații cei mai abili, generalul Horace Sebastiani²⁷. Consulii și agenții francezi erau, în același timp, activi în vestul Balcanilor și în Grecia.

Atitudinea Porții avea să fie influențată, în mod hotărâtor, de irezistibila, pentru moment, forță militară franceză și de marile victorii, obținute de Napoleon I la Ulm și la Austerlitz.

Efectele competiției franco-ruse pentru preponderență în Imperiul Otoman și impunerea controlului asupra politicii sultanului s-au resimțit, inevitabil, și în Principatele Române. Rusia deținea aici o poziție dominantă clară, întărită *“printr-un*

²¹ Andrei Oțetea, *op.cit.*, p. 160.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 161.

²⁴ J. Ancel, *op.cit.*, p. 55.

²⁵ Ed. Driault, *La Question d'Orient...*, p. 78.

²⁶ B. Jelavich, *op.cit.*, p. 115.

²⁷ Ed. Driault, *La politique orientale de Napoleon*, p. 25; A. Oțetea, *op.cit.*, p. 161-163; D.A. Sturdza, C. Colescu-Yartie, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. I, p. 402; N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor, adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. II, București, 1896, p. 368 (în continuare se va cita *Acte și fragmente...*).

*document oficial din 1802, prin care guvernul otoman a stabilit perioada de domnie a hoșpodarilor la șapte ani; aceștia urmau să nu fie înălțurați decât atunci când existau dovezi de comitere a unei crime. Acest decret a dus la creșterea influenței Rusiei, prin specificarea că ocărnuirea rusă avea dreptul să aprobe candidații otomanilor pentru poziția de domnitor*²⁸.

Măsura aceasta “a dat Rusiei o armă, pe care o putea folosi împotriva Porții și, prin intermediul căreia, îi putea ține sub control pe respectivii domnitori.

Doi candidați ai rușilor, Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi, erau hoșpodari la vremea aceea. În perioada respectivă, reprezentații Rusiei au continuat să se amestece în treburile interne ale Principatelor și să-și formeze propriile lor grupuri de susținători în rândul boierilor. Influența franceză creștea, între timp, la Constantinopol, schimbare care avea să se reflecte și în Principate. În august 1806, în urma presiunilor Franței, Poarta a mazilit doi domnitori (din Principatele Române – n.L.S.) fără să consulte Rusia²⁹. În ciuda faptului că “otomanii s-au răzgândit și i-au reinstalat prompt pe vechii domnitori, acțiunea aceasta (mazilirea – n.L.S.) însemna violarea acordului din 1802. Drept urmare, trupele rusești au ocupat Principatele în noiembrie, iar în decembrie Poarta i-a declarat război Rusiei”³⁰.

*

Un element caracteristic pentru Imperiul Otoman, în intervalul cuprins între anii 1798 și 1812, l-a reprezentat permanenta solicitare a guvernării centrale de a face față opoziției supușilor, atât musulmani, cât și creștini³¹.

Acțiunile muntenegrenilor, revolta sârbilor, declanșată în 1804, ca și existența altor centre, din marele imperiu, cu tendințe centrifuge, au evidențiat neputința administrației imperiale de a controla situația, mai ales în condițiile în care războaiele Porții cu Rusia lăsaseră imperiul fără nici un fel de rezervă de trupe, pentru anihilarea subversiunilor interne.

Unii dintre notabilii locali, ayanii, deși declarați rebeli, reușeau să dobândească și să-și mențină puterea³², nu doar pentru că dispuneau de forțe militare numeroase, ci și pentru că ei “acopereau, efectiv, o necesitate reală”³³, în multe zone ale imperiului.

²⁸ B. Jelavich, *op.cit.*, p. 117.

²⁹ În iulie 1806 generalul Sebastiani a fost trimis la Constantinopol, cu misiunea de a face Poarta să semneze cu Franța un tratat de alianță ofensivă împotriva Rusiei. În schimbul unei diversiuni otomane la Dunăre, Napoleon I se angaja să garanteze independența și integritatea Imperiului Otoman, promițând că va ajuta Poarta să-i respingă pe ruși din zona Mării Negre. Sultanul Selim al III-lea, dornic să se emancipeze de sub dominația rusă, a declarat că Strămtorile erau închise și, la presiunile lui Sebastiani, a mazilit, în august 1806, pe domnii de la Iași și de la București, fără să fi informat, în prealabil, Rusia, în conformitate cu hotărârile stipulate în hâtışeriful din anul 1802. Ambasadorul rus la Constantinopol, Italinski, secondat de reprezentantul diplomatic al Angliei, Arbutnot, a protestat energic împotriva violării hâtışerifului menționat, cerând, sub amenințarea părăsirii capitalei otomane, revocarea firmanului de mazilire; pentru detalii, vezi: Ed. Driault, *op.cit.*, p. 62-67; A. Oțetea, *op.cit.*, p. 164-165; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, II, București, 1902, p. 542; *Vneșniaia politika Rossii XIX i naciala XX veka*, III, Moskva, 1960, p. 241, 273-275, 284-286, 300-302 (în continuare se va cita V.P.R.).

³⁰ B. Jelavich, *op.cit.*, p. 117.

³¹ *Ibidem*, p. 118.

³² Gale Stokes, *Dependency and the Rise of Nationalism in Southeast Europe*, în *International Journal of Turkish Studies*, University of Wisconsin, Winter, vol. I, nr. 1, 1979-1980, p. 58.

³³ B. Jelavich, *op.cit.*

Scăderea dramatică a autorității centrale, a capacității acesteia de a ține sub control mediul rural, în special, au facilitat cetelor de bandiți impunerea unui control sângeros asupra unor numeroase regiuni. Unii dintre liderii rebelilor reușeau să garanteze menținerea unei ordini, minimale, în regiunile pe care le controlau, prestau chiar unele servicii de ordin administrativ, cum erau *“asigurarea protecției poliției și funcționarea unui oarecare sistem juridic”*³⁴, având grijă și de perceperea taxelor, uneori luând măsuri împotriva extorcărilor abuzive, pretinse de guvernul central³⁵. Unii ayani deveneau adevărați tirani, în timp ce alții erau considerați o pavază între populație și bandiți, ca și între populație și rapacitatea administrației imperiale; erau și numeroase cazuri de colaborare între notabilii provinciali, bandiți și reprezentanții administrației centrale. Sursa puterii liderilor locali rebeli *“o reprezenta forța lor militară, provenită în mare din rândurile ienicerilor locali. Deoarece nu puteau fi învinși prin operații militare, guvernul otoman era, adesea, forțat de împrejurări, să-i numească oficial în fruntea districtelor în care acționau”*³⁶. Unii dintre rebeli, ca Pazvantoglu³⁷, refuzau însă să recunoască orice formă de control a Constantinopolului. Pazvantoglu a devenit unul dintre cei mai “distructivi” lideri locali, declarându-se independent față de Poartă, cu sprijinul unei trupe de renegați și de bandiți, care-și aveau cartierul general la Vidin. Oamenii lui aveau legături strânse cu ienicerii sârbi, proscrisii și cu beii bosniaci, care se opuneau controlului Constantinopolului. Incursiunile, organizate de Pazvantoglu *“în Valahia, i-au determinat pe mulți dintre locuitorii acesteia să fugă în Transilvania”*³⁸, iar teritoriul bulgar, care se întindea între Dunăre și munții Balcani, a intrat sub controlul real al aprigului rebel.

Raidurile *“acestor proscrisi provocau imense pagube și multe pierderi de vieți omenești. Într-un efort de a-i învinge, Poarta a făcut apel la Ali Pașă”*³⁹, care a reușit

³⁴ Ibidem.

³⁵ A.F. Miller, *Mustapha Pacha Bairaktar*, Bucurest, 1975, p. 35.

³⁶ B. Jelavich, *op.cit.*, p. 119.

³⁷ Pazvantoglu a reprezentat un caz tipic pentru tendințele centrifuge ale unor ayani, care au creat adevărate state în stat, în Imperiul Otoman. La începutul “activității” sale pe Dunăre, între anii 1791 și 1793, s-a ocupat de brigandaj, jefuind pe sârbi și pe români, devenind o adevărată calamitate, mai ales pentru munteni și olteni (Cf. Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 34).

În anul 1794 Pazvantoglu a ajuns, *de facto*, guvernator al Vidinului, ducând, în anii următori, dese războaie cu sultanul, dobândind, ulterior, rangul de pașă cu trei tuiuri, țintind, chiar, la organizarea Vidinului ca pe o formațiune cu statut independent; pentru alte detalii privind acțiunile lui Pazvantoglu, vezi: A.F. Miller, *op.cit.*, p. 109; pe larg, în *Europe and The Porte: New...*, I, p. 15, 109, 306, 308-309, 380-386; *Ibidem*, II, p. 9, 22, 24-26, 29-32, 34-35, 38, 40, 43, 45, 47, 48, 56-61, 68, 75, 86, 88, 106, 107, 109, 111, 116, 119, 122, 134, 135, 145-147, 149, 153, 161, 182-183, 199, 204).

³⁸ B. Jelavich, *op.cit.*, p. 119.

³⁹ Ali Pașă, cu toate că provenea dintr-o reputată familie albaneză, își petrecuse o bună parte a tinereții în lumea violentă a rebelilor proscrisi. Oscilând între activități legale și subversive, până în 1799, când a devenit guvernator al Rumeliei, a adoptat o atitudine pragmatică, colaborând, doar atunci când îi convenea, cu Constantinopolul, acționând, de multe ori, independent, atunci când interesele lui îi dictau acest lucru.

Proiecta, printre altele, să întemeieze un regat care să unească, sub conducerea lui, teritoriile Albaniei și Greciei. Instabilitatea situației politice de pe coasta adriatică și din Albania i-au oferit șansa de a realiza o parte a ambițiosului său proiect.

Ali Pașă s-a autodeclarat autoritate independentă, la Janina, de unde a stabilit o serie de contacte cu Puterile, implicate în criza orientală, iar guvernul otoman, până în anul 1820, nu a fost în stare să ia măsuri serioase și decisive împotriva lui; pentru detalii vezi: Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 294; B. Jelavich, *op.cit.*; Al. Vianu, *Negocierile ruso-turce cu privire la Principatele Române <noiembrie*

performanța de a-l obliga pe Pazvantoglu să se retragă, în fortăreața lui de la Vidin..., rămânând, totuși, un element turbulent în stat, continuându-și atacurile asupra Valahiei și a Serbiei și cooperând cu agenții francezi. Activitățile lui au luat sfârșit în 1807, când a murit⁴⁰. Atacurile lui Pazvantoglu, în Țara Românească, l-au determinat pe domnitorul Constantin Ipsilanti "să ceară Rusiei să trimită o armată de ocupație"⁴¹.

Revenind asupra tendințelor centrifuge din Imperiul Otoman, precizez că revolta sârbilor a avut, ca obiectiv inițial, lichidarea regimului militar local, răzvrătit împotriva ocârmuirii centrale neputincioase, ulterior apărând obiectivul obținerii autonomiei sau chiar a independenței statale. Pe măsură ce provinciile balcanice cădeau pradă anarhiei și războaielor civile, situația de la Constantinopol se agrava. Reformele sultanului Selim al III-lea, chiar dacă erau "conservatoare și limitate"⁴², au provocat o mare nemulțumire, iar politica de cooperare cu Franța și de sfidare a Rusiei, adoptată în anul 1806, se dovedise ineficientă⁴³. Presiunea crizei economice și a eșecurilor militare l-a determinat pe sultan să abdice, pentru a da satisfacție coaliției conservatoare a ienicerilor, ulemalelor și a studenților (mai 1807). Noul sultan, Mustafa al IV-lea, nu avea o bază de sprijin suficient de solidă, iar partizanii fostului sultan și alți adversari ai noului regim s-au grupat în jurul altui notabil provincial, Mustafa Bayraktar Pașa, al cărui cartier general se afla la Rusciuk. Deși aparținea clasei ayanilor, care provocase o anarhie fără precedent în imperiu, Mustafa Bayraktar susținea necesitatea reformării imperiului și avea o grupare, politico-militară, care îl sprijinea, cunoscută sub numele de "Prietenii de la Rusciuk"⁴⁴.

Poziția otomanilor s-a depreciat periculos, în urma semnării tratatului de la Tilsit și a pierderii sprijinului Franței, pomenindu-se în război, atât cu Rusia, cât și cu Marea Britanie. În iunie 1808 Mustafa Bayraktar și-a lansat trupele rapid, în direcția Constantinopolului, și, în luptele care au urmat, Selim al III-lea a fost ucis, dar nepotul lui, Mahmud, a reușit să fugă și să se alăture rebelilor. După ce Mustafa Bayraktar a preluat controlul asupra Constantinopolului, Mahmud a fost proclamat sultan. Ca mare vizir, ex-ayanul de Rusciuk a încercat să revitalizeze administrația centrală, să lichideze tendințele centrifuge ale notabililor rebeli, din provinciile imperiului și să efectueze reforma militară⁴⁵.

Opoziția ienicerilor s-a regrupat, reușind, în noiembrie 1808, să-l învingă pe marele vizir, eliminând totodată rolul politico-militar al "Prietenilor de la Rusciuk"⁴⁶. Mahmud al II-lea a reușit să se mențină pe tron, a pus să fie ucis Mustafa al IV-lea, care domnise o perioadă extrem de scurtă și a așteptat momentul răfuiei cu ienicerii, care constituiau "un pericol mortal pentru imperiu, atât în capitală, cât și în provincii"⁴⁷.

În ciuda urcării pe tron a unui conducător capabil, situația din cadrul imperiului se agrava, administrația imperială având să se confrunte cu dificultăți tot mai mari în

1820 – martie 1821>, în *Analele româno-sovietice. Istorie*, nr. 2/1963, p. 106-109; *Europe and The Porte: New...*, II, p. 122, 218, 227).

⁴⁰ B. Jelavich, *op.cit.*

⁴¹ *Ibidem*, p. 120.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ V.P.R., III, Moskva, 1960, p. 264.

⁴⁴ A.F. Miller, *op.cit.*, p. 35.

⁴⁵ B. Jelavich, *op.cit.*

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

păstrarea controlului asupra pașalâcurilor și a altor teritorii, aflate sub dominația otomană, ca și în încercările de a respinge intervenția marilor puteri⁴⁸.

*

Odată cu venirea la tronul Rusiei a țarului Pavel I (6 noiembrie 1796), în raporturile ruso-otomane s-a produs o detensionare a situației foarte încordate, care s-a creat în anii 1795-1796, când curtea de la Sankt-Petersburg preconiza să reia operațiunile militare împotriva Porții. Urcarea pe tronul Rusiei a noului țar a fost primită cu bucurie în cercurile politice de la Constantinopol, care credeau că, după cum preziceau unii astrologi renumiți ai epocii, în perioada în care Pavel I va cărmui Rusia, între aceasta și Poartă se va menține pacea⁴⁹. În plan politic, perioada anilor 1796-1798 a fost una de apropiere între cele două imperii, apropiere care s-a finalizat, sub impactul campaniei în Egipt a lui Napoleon Bonaparte (1798), cu semnarea acordului de alianță ruso-turc, de la 3 ianuarie 1799⁵⁰.

Pavel I, în politica sa externă⁵¹, a încercat să revină la tradiționala tactică de neutralitate a Rusiei, din anii '60-'80 ai secolului al XVIII-lea, față de rivalitatea anglo-franceză, fructificând, în același timp, pe deplin, tendințele de pace manifestate de Poartă. Schimbările care au survenit în raporturile ruso-otomane au fost pregătite, în însemnată măsură, și de activitatea ambasadorului rus la Constantinopol, V.P. Kociubei (1793-1798). După părerea diplomatului rus, "... doar Rusia poate stăvili orice intenții vrăjmașe la adresa Imperiului (Ottoman – n.L.S.)", în condițiile în care atitudinea țarului Pavel I față de Poartă era pașnică, păstrarea colosului otoman fiind necesară menținerii echilibrului european⁵².

Apropierea ruso-otomană de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu toate că pare o excepție, dacă ținem seama de relațiile "tradiționale" ostile dintre cele două mari imperii, își are rațiunea atât în evoluția conjuncturii internaționale, cât și în situația internă a Rusiei și a Porții.

Rusia, în virtutea situației geografice și intereselor de ordin economic, politic și strategic, a promovat în mod obișnuit o politică activă la adresa Imperiului Otoman, dar, sub incidența unor circumstanțe apărute pe arena internațională, s-a văzut nevoită să-și modifice politica sa externă în perioada dată. Odată cu creșterea influenței economice, politice și militare, interesele Rusiei în bazinul Mării Negre și Mării Mediterane, în Balcani și în Caucaz se ciocneau, tot mai mult, nu numai de interesele Porții, ci și de cele ale marilor puteri europene, care promovau o politică din ce în ce mai activă în zonele menționate. Petersburgul, interesat în extinderea teritorială, ca și în obținerea unor noi piețe de desfacere a mărfurilor, pretindea să-și impună efectiv preponderența asupra guvernului sultanului, asupra popoarelor creștine, aflate sub stăpânirea sau dominația Porții, încercând să obțină sau, cel puțin, să-și stabilească controlul asupra Strămtorilor⁵³.

⁴⁸ L. Boicu, *op.cit.*, p. 35.

⁴⁹ G.A. Kleinman, *Russko-turetkii soizuz 1799 g.*, în *Dokladi i soobščenia istoriceskovo faculite ta MGU*, Moskva, 1945, p. 14-15.

⁵⁰ Vl. Mischevca, P. Zavitsanos, *op.cit.*, p. 53.

⁵¹ Despre politica externă a Rusiei în perioada respectivă, vezi la R.S. Lanin, *Vnešniaia politika Pavla I v 1796-1798 gg.*, în *Ucenie zapiski LGU*, Seria istoriceskih nauk, Fascicola 10, 1941, p. 6-15.

⁵² G.A. Kleinman, *op.cit.*, p. 15.

⁵³ Vl. Mischevca, P. Zavitsanos, *op.cit.*, p. 55.

Despre influența Rusiei în teritoriile aflate sub controlul Imperiului Otoman, Parrant, viceconsulul francez de la Iași, relatează în 1798: „*Rușii au cucerit în aceste țări toate spiritele, iar aceasta nu este de mirare; religia, acest mijloc întotdeauna afectiv, ce stă alături de ignoranță, a deschis toate inimile*”. Diplomatul francez sublinia și aspectul că preoții greci, în calitate de agenți secreți ai Rusiei, în Imperiul Otoman, prin predicile lor au insuflat dragostea față de moscoviți și ura față de musulmani, dar dragostea față de ruși nu era generală, deoarece „*ei au provocat unele nemulțumiri și amăgeli, care au servit drept exemplu pentru alții*”⁵⁴.

Politica externă, activă, a Rusiei imperiale, în sud-estul Europei, era determinată nu numai de factorii de ordin economic și strategic, dar și de situația politică internă, Curtea de la Petersburg urmărind destinderea atmosferei interne din imperiu prin succese politice externe.

Mutațiile apărute pe plan internațional, procesele interne din cadrul Turciei europene, mișcările național-eliberatoare ale popoarelor din cuprinsul Imperiului Otoman au obligat Rusia să-și adapteze politica la noile realități, survenite în sud-estul Europei.

În istoriografie a fost înaintată părerea că, în funcție de formele activității diplomatice, „*se evidențiază două etape ale luptei Rusiei pentru păstrarea influenței sale preponderente în Principatele Române: o primă etapă, din noiembrie 1796 până în iunie 1801, iar din iunie 1801 până în 1806 o altă*”⁵⁵. De fapt, aceste două etape ale activității politico-diplomatice rusești față de Principate țin direct de aflarea pe tron a țarilor ruși. Prima etapă coincide cu perioada aflării la conducerea Rusiei a țarului Pavel I (noiembrie 1786-martie 1801), iar cea de-a doua începe, de fapt, odată cu venirea la putere a lui Alexandru I (1801-1825) și continuă până la declanșarea războiului ruso-turc din 1806-1812, când are loc o modificare radicală a raporturilor ruso-otomane.

Pentru istoria relațiilor internaționale ale Principatelor Române, din perioada pe care o prezintă, este necesar să evidențiez două acorduri importante dintre imperiile otoman și rus: cele din anii 1799 și 1802, ultimul vizând în mod direct, situația Principatelor. Tratatul de alianță și apărare ruso-otoman, semnat la 23 decembrie 1798 (pe stil nou la 3 ianuarie 1799) la Constantinopol, a semnalat începutul unei etape calitativ noi în politica orientală a Rusiei. Acest tratat, considerat de diplomații ruși drept „*o afacere nemaipomenită*”⁵⁶, a fost încheiat pe o durată de 8 ani și recunoștea, printre altele, pentru prima dată, Marea Neagră ca fiind închisă, interzicându-se navigarea pe ea a oricărui pavilion străin⁵⁷. Astfel, lupta dusă de Rusia, pe parcursul secolului al XVIII-lea, pentru dobândirea dreptului de navigație liberă a flotei militare, devenită deosebit de activă, mai ales după tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi (1774), s-a înclinat de succes.

Un alt moment de referință, în evoluția raporturilor ruso-otomane, cu implicații asupra situației politice a Principatelor, la începutul secolului al XIX-lea, l-a reprezentat tratatul din 19/28 septembrie 1802 pentru Țara Românească⁵⁸, urmat

⁵⁴ Eudoxiu de Hurmuzaki, *op.cit.*, p. 183.

⁵⁵ G.S. Grosu, *Dunaiskie kniazestva v politike Rossii. 1774-1806*, Kișinev, 1975, p. 145.

⁵⁶ Vl. Mischevsca, P. Zavitsanos, *op.cit.*, p. 56.

⁵⁷ G.A. Kleinman, *op.cit.*, p. 17.

⁵⁸ M.A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III (1792-1812), București, 1986, p. 167-177.

la 29 septembrie/ 8 octombrie 1802 de un altul, pentru Moldova⁵⁹. Cele două documente, în fond identice, erau rezultatul unei convenții dintre Rusia și Turcia, cuprinzând un compromis între cererile boierimii, *“ce nu putea să rabde”*⁶⁰, refugiată la Brașov, în 1802, prezentate de Rusia, și punctul de vedere al Porții⁶¹.

Hatîșeriful stipula: *“... de azi încolo, durata domniei voievozilor să se stabilească de 7 ani, întocmai socotindu-se din ziua numirii lor, iar dacă nu se va dovedi vinovăția lor, atunci ei să nu fie maziliți înainte de termenul amintit mai sus... Dacă se ivește o vinovăție a lor, Înalțul Devlet să aducă aceasta la cunoștința ambasadorului Rusiei. După ce se vor face astfel cercetări de ambele părți, dacă va ieși la iveală și se va dovedi că voievodul respectiv are, într-adevăr, vină, numai în situația aceea să se îngăduie mazilirea lui”*⁶².

Conform hatîșerifului, Rusia nu numai că și-a lărgit drepturile politice, câștigate încă din 1774, pentru a interveni în viața Principatelor, prin intermediul instrumentelor diplomatice (în baza clauzelor tratatelor și convențiilor bilaterale), dar și-a întărit și suportul intern al politicii orientale promovate în Balcani, în persoanele principilor Ipsilanti și Moruzi, care aveau, la rândul lor, un statut juridic mai solid, garantat de acordurile ruso-otomane, cel puțin timp de 7 ani.

Dregătoriile Principatelor rămâneau, în continuare, la discreția domnilor fanarioți, care *“să fie volnici în a-i alege și pe aceia dintre cei de neam grec, care sunt cinstiți și pricepuți, meritând să ocupe aceste posturi...”*⁶³.

Diplomații ruși au avut grijă, astfel, *“de serviciul grecilor localnici, util miniștrilor...”* țarului⁶⁴, în jocul politic duplicitar, desfășurat în sud-estul Europei, în care Petersburgul miza pe sprijinul fanarioților filoruși.

În partea europeană a Imperiului Otoman interesele Rusiei se ciocneau nu numai de interesele Porții, dar și de cele ale marilor puteri occidentale, Franța, Austria, Anglia.

Cabinetele țărilor occidentale priveau Turcia drept o “barieră” împotriva expansiunii economice și politice a Rusiei în Balcani, iată motivul pentru care înaintau și susțineau principiul *statu-quo*-ului, politică ce nu corespundea aspirațiilor de eliberare națională ale popoarelor balcanice.

Înăsprirea problemei orientale, la începutul secolului al XIX-lea, fiind provocată, într-o mare măsură, și de politica expansionistă a lui Napoleon I, s-a desfășurat pe fundalul unei conjuncturi internaționale frământate, iar *“antagoniștii principali care își disputau această simuoasă chestiune, în sud-estul Europei, după 1802, erau Franța și Rusia”*.

Luând în calcul influența Rusiei în Principate, mai ales după 1802, când aceasta *“echivala cu o proprietate”*⁶⁵, Saint Luce, comisarul relațiilor comerciale franceze la București, susținea că Poarta, cu toată politica sa de incitare și de întreținere a discordiei între greci, *“va sfârși prin a pierde Principatele”*, în acele momente Sublima Poartă

⁵⁹ *Ibidem*, p. 177-188.

⁶⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, București, 1938, p. 134.

⁶¹ Pe larg, în VI. Mischevca, *Hatîșeriful din anul 1802*, în *Tyrașia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei*, vol. VI-VII, Chișinău, 1998, p. 183-190.

⁶² M.A. Mehmed, *op.cit.*, p. 174.

⁶³ *Ibidem*, p. 175.

⁶⁴ *V.P.R.*, Seria I, Tomul 1, Moskva, 1960, p. 301-302.

⁶⁵ Eudoxiu de Hurmuzaki, *op.cit.*, p. 282.

“neavând în aceste țări decât o influență secundară”⁶⁶. Intrigile țesute la Poartă de familiile fanariote, dornice de a-și impune domni în Principate, i-au determinat pe C. Ipsilanti și Al. Moruzi să caute sprijin, în primul rând la Curtea de la Petersburg, deoarece susținerea de către marile puteri devenise o condiție importantă, fără de care numirea, ca și menținerea în domnie, era de neconceput⁶⁷. Astfel, se desfășura o veritabilă competiție, politico-diplomatică, pe viață și pe moarte, în care puteau concura, cu succes, cu rezidenții ruși, acreditați pe malurile Bosforului, doar ambasadele Franței și Marii Britanii.

În scrisorile sale către Alexandru I și către ministrul rus de externe, A.R. Voronțov, principele Țării Românești, Constantin Ipsilanti, solicita, în mod discret, trimiterea în țară a unui corp de armată rusească de 10-12.000 de oameni, “pentru a liniști pașalii rebeli de la Dunăre”⁶⁸.

Politica și tactica Rusiei la adresa Imperiului Otoman și a Principatelor Române⁶⁹ s-a reflectat, limpede, în raportul lui A.R. Voronțov, către țar, la 22 februarie/6 martie 1803, pe marginea cererii lui Ipsilanti: mai întâi, asistența Rusiei față de Principate nu se putea extinde atât de mult, cum o puteau cere uneori “grijile neprevăzute”, forțele militare ruse nu puteau fi dispersate în apărarea popoarelor limitrofe, fără a pune în primejdie securitatea imperiului⁷⁰, iar “neamestecul activ” în afacerile interne ale Porții și neintroducerea, “în regiunile turcești, a trupelor” Rusiei ar fi determinat și alte state, în special Franța⁷¹, să se încadreze în conduita Curții de la Petersburg.

Întreținerea luptelor interne, din nordul Bulgariei, a dus la agravarea situației populației Țării Românești, mai ales a celei aflate în Câmpia Dunării, în condițiile în care incursiunile cetelor otomane se țineau lanț⁷².

A. Italinski, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, după ce adresase Porții mai multe note oficiale, în care cerea să se pună capăt abuzurilor, precum și incursiunilor și pretențiilor lui Pazvantoglu, Manaf Ibrahim și celorlalte căpetenii, constata că “... din nenorocire, ce avem de sperat de la revoluțiile Porții... când autoritatea unui suveran nu se întinde mai departe decât capitala sa”⁷³.

Un fapt concludent, privind încercarea domnilor fanarioți de a obține sprijin, din partea marilor puteri, a fost semnalat, de generalul Brune, ambasadorul Franței la Constantinopol, lui Talleyrand, la 14 ianuarie 1804. Astfel, conform relatării diplomatului francez, “velii boieri au fost cu o deputație la ambasadorul englez, cerându-i susținerea pentru a-i acorda tronul Țării Românești dinastiei Ipsilanti. Fapt după care Principatul urma să plătească anual... Angliei și Rusiei pentru protecția acordată”⁷⁴.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ A. Goșu, *Pacea de la București și Moruzești*, în vol. *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof.dr. Șerban Papacostea ca ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, p. 369.

⁶⁸ Vl. Mischevca, P. Zavitsanos, *op.cit.*, p. 67.

⁶⁹ V.P.R., T. I, Moskva, 1960, p. 389-390.

⁷⁰ Ibidem, p. 389.

⁷¹ Ibidem, p. 390.

⁷² Al. Vianu, *Din relațiile lui Constantin Ipsilanti cu Rusia (1803)*, în *AUB*, Anul XIII, 1964, p. 145.

⁷³ Ibidem, p. 146.

⁷⁴ Vl. Mischevca, P. Zavitsanos, *op.cit.*, p. 69.

Începând de la mijlocul anului 1804, cursul politicii externe a Rusiei a fost dirijat în direcția unui război cu Franța, apropierii de Anglia și unei politici active în Balcani, în problema orientală, în general. Această orientare politică a Rusiei pe arena internațională a fost în istoriografie tradițional legată de numele lui Adam Czartoryski, conducătorul diplomației ruse în perioada 1804-1806⁷⁵.

*

Planurile orientale ale lui Adam Czartoryski, în etapa lor inițială, din anii 1804-1805, preconizau scopuri "*minime*" și "*maxime*". Într-un raport adresat țarului Alexandru I, la data de 17/29 februarie 1804, Czartoryski considera că "*scopul pe care noi, la momentul actual, trebuie să-l punem în fața noastră, poate fi doar unul: menținerea Imperiului Otoman în starea lui de astăzi și înlăturarea atentatelor împotriva lui*"⁷⁶. Deoarece nu exista certitudinea că "*vecinul slab*", Turcia, nu va fi atacată sau că nu va trece de partea Franței, exista și un "*program-maximum*", pentru situațiile respective, în conformitate cu care Rusia și Anglia urmau să se înțeleagă asupra "*soartei diferitelor părți*" ale Imperiului Otoman, dacă acesta s-ar fi aliat cu Franța. Rusia ar fi urmat să primească "*unele localități principale*" ale Turciei europene, probabil subînțelegându-se și Strămtorile⁷⁷.

Les Principautés Roumaines et Question d'Orient (1797-1804) Résumé

L'histoire est vue de la perspective des rapports avec les grandes puissances de l'époque, dans une conjoncture internationale dominée par les tentatives de la diplomatie tsariste d'imposer sa suprématie sur les Principautés, pour les annexer. Le contexte international n'a permis que la matérialisation partielle de ces tentatives, l'Empire russe n'a réussi à annexer que la Bessarabie (1812, Bucarest).

⁷⁵ Ibidem, p. 70; pe larg, vezi la A.M. Stanislavskaja, *Russko-angliiskie otnoşenia i problema Sredizemnomoria (1798-1807)*, Moskva, 1962, p. 334-358.

⁷⁶ V.P.R., Seria I, T. 1, Moskva, 1960, p. 624-625.

⁷⁷ Vl. Mishevca, P. Zavitsanos, *op.cit.*, p. 71.